

על מלכים ומלחמות – אז והיום

עיון בפרשת השבוע על פי הרש"ר הירש

– הרי היא הופכת ל"סוד". – אין הסוד יאה לחברה האנושית. רק סוד ה' הוא טוב. אם אדם חייב לשמור סוד בלבד, סימן רע הוא לו או לסביבתו – או לסוד הכמוס בלבד. והדברים אמורים בייחוד בחיים הציבוריים. הן עומדים אנחנו כאן בראשית צמיחת המלכות: אין הסוד מוסיף כבוד למעשי השלטון. רוח ישראל אומרת: מדיניות סודית היא מדיניות גרועה. "כבוד מלכים חקור דבר" (משלי כה, ב): כבוד הוא למלך, שמעשיו ברורים, וכל אדם יכול לבוא עד חקרם. הפומביות היא אבן הבוחן למעשי השליטים. רק על ה' הוא אומר: "כבוד אלהים הסתר דבר": סוד ה' וסתר הנהגתו מעידים על גדולת ה'. "צוד" הוא מזימה, שזדו אותה בזדון, שמרו עליה בסוד, ובשעת הכושר מגשימים אותה בכח (אות צ'). וזו גם משמעות "מצודה"; הוראתה המקורית: קן שודדים במרום, משגב מבטח לשליט אלים; בשעת הכושר יגיה ממעוזו כדי להגשים את מזימת השוד.

נמרוד החל להיות גבור ציד; הוא היה גיבור לצוד בני אדם; הוא זיווג אלימות עם ערמה כדי ללכוד את הבריות לצורך תכניותיו. ... ותהי ראשית ממלכתו; ומוכח מכאן, שאין "גבור ציד" בלא "ממלכה", או בדרך כלל: "גבור ציד" זהה כאן עם "מלך". נמרוד היה מולך בכיפה, ראשון למושלים עריצים.

והוא מוסיף עוד שתי מלים רבות משמעות: גבור ציד לפני ה'. "לפני ה'" איננו רומז בשום מקום, שנעשה דבר בניגוד לרצון ה'. היפוכו של דבר: הוא מתייחס תמיד לדבר, שרצון ה' מתקיים בו. וכן מצינו בפרשת בני גד ובני ראובן: "אם תחלצו לפני ה' למלחמה" (במדבר לב, כ, וכן עוד שם). וכן הדבר גם כאן: נמרוד היה גבור ציד "לפני ה'". הוא קיים את ה"דת" והלך "בשם ה'" ועשה את רצון האל; וזה שיא ההשחתה שבפרשת נמרוד. שם ה' – אם יובן כהלכה – מעניק שחרור ושיוון לכל אדם; בו יתנהגו הכל עם הכל במידת הרחמים והחסד; ושם זה טרם נשתכח מן הלב. ועתה, נמרוד החל לשעבד את הבריות ולדכא אותם "בשם ה'". הוא היה הראשון, שניצל שם שמים לרעה; הוא הסוה את העריצות בהילת קודש של רצון ה' ודרש בשם ה' הכרה בשלטונו. והדברים התפתחו אחר כך עוד יותר: מלכי קדם לא רק משלו בשם האל ואצלו על עצמם מזיו האלהות, אלא הם עצמם נעשו אלים. ודוקא בזרע חם נמצאו פרעונים, הכורעים בדרך לדמות דיוקנם האלהית. נמרוד היה דוגמה לעריצים

אלא אם כן יתמסרו לתורה בכל מאודם. ארץ עשירה, זבת חלב ודבש, מגדלת אוכלוסין חלשים; ורק כניעה לעול התורה היא ערובה לחירות ועצמאות. חותמת השלטון של התורה טבועה על החקלאות בארץ ישראל (כלאים); וחומרה יתרה נוהגת בעבודת הכרם, המייצגת את השפע והמותרות (כלאי הכרם, איסור הנאה). אזהרה גדולה בכל מקום ובכל זמן: אין שגשוג לישראל אלא על אדמת התורה; ישראל יאבד מבחינה טבעית וחברתית, אם יפזק מעליו את עול התורה. והיתה זו חויה גדולה לאברהם. חמשת המלכים נכנעו ועבדו את כדלעומר; בסופו של דבר מרדו בו – ואין ספק שהיו חוקים, שכן כדלעומר נאלץ לצרף בעלי ברית כדי לחזור ולהכניע אותם – והם הובסו. ועתה עלה בידי אברהם, הוא לבדו עם אנשי ביתו, להכניע בעזרת ה' את מלך המלכים! אברהם חוזר וכובש את הארץ, פשוטו כמשמעו. הוא רודף את כדלעומר, עורך מסע כמעט בכל הארץ – מחברון ועד דמשק – מגרש אותם ומשחרר את הארץ. הבטחת ה' מתגשמת לעיניו פשוטה כמשמעה: "לך אתננה".

וכך רואים גם הנביאים בחזונם: ארבע מלכיות כובשות את העולם, וגם ארץ ישראל נופלת בידיהם, – אך עם ישראל יתגבר על כולם, ובעזרת ה' הוא יגבור על העולם.

3. בראשית י', ז'–ו'

(ו) וְכֹשֶׁךְ יָלַד אֶת נִמְרֹד הַחַל לְהַיִּית גִּבּוֹר בְּאַרְצוֹ: (ט) הוּא הָיָה גִבּוֹר צִיד לְפָנָיו יְהוָה עַל כֵּן יֵאָמֵר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צִיד לְפָנָיו יְהוָה: (י) וְתֵהִי רֵאשִׁית מִמְּלַכְתּוֹ בְּכָל אֶרֶץ וְאֶכְדָּה וְכַלְנֵה בְּאַרְץ שֹׁנְעַר:

4. רש"ר"ה בראשית י', ח'–ט'

(ח) הבנים שנזכרו עד כה היו ראשי אומות; ואילו הבן שנזכר כאן איננו ראש אומה, – אך הוא הביא יסוד חדש להתפתחות העמים. הוא החל להיות גיבור בארץ. כבר היו גיבורים לפניו, – נזכור רק את הנפילים (לעיל ג, ד). אולם, הוא החל להיות גבור בארץ. ...

(ט) ... הרששים "זוד", "סוד", "צוד" הם קרובים. "זוד": מזימה שבלב; לא סוף המעשה, אלא המחשבה תחילה, ההחלטה הנסתרת עד לשעת הביצוע. אם היתה רק החלטה גרידא, והיא תהיה זמן רב שמורה בלב, או נימוקיה לא יתגלו לעולם,

1. רש"ר"ה בראשית י"ד, א'

אמרפל – הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש (צ"ר):

2. רש"ר"ה בראשית י"ד, א'

הרי לפנינו הסיפור ההיסטורי הראשון על מלכים ומלחמותיהם. נתבונן במציאות, המתוארת כאן – למען ניטיב להבין את תפקידו של אברהם ועמו.

השיטה שהחלה עם נמרוד הקדימה להבשיל פרי. הן דור הפלגה היה בימי נעוריו של אברהם. אז מינה נמרוד את עצמו למלך. אמנם, הוא עצמו איננו קרוי מלך, אך הוא נהג בטכסי מלכות: "ותהי ראשית ממלכתו" וגו' (בראשית י', י). וזו היתה שיטתו: הוא ניצל לרעה את כוחות האומה – לצורך מטרתיו שלו; והוא הקריב את אושר הפרט – על מזבח הכבוד הלאומי. ...

אמת כללית נודעה כאן לאברהם אבינו: השפע מביא שעבוד לאומות – כלפי פנים וכלפי חוץ. לכל אומה הרי הוא אומר: אל תקרא "חרות", אלא "חרות", אין חרות פנימית והיצונית אלא תחת שלטון החוק המוסרי (עיי' לעיל ט, כז). אולם, עובדה נוספת נודעה כאן לאברהם, והיא נוגעת לעמו בייחוד. הארץ שדר בה הובטחה לעמו; והנסיון הראשון שנתנסה בו עליה היה: רעב, והנסיון השני: מלחמה! אין הארץ משפיעה בעצם טבעה – לא שגשוג טבעי ולא עצמאות מדינית. משתי הבחינות האלה הרי היא הניגוד הגמור למצרים. יכול ארצה תלוי ברחמי שמים; ומעבה המדיני גרם לה, שלא יכלה לעמוד בפני כל כובש. ארץ ישראל כשהיא לעצמה מופקרת לרעב ולתלות מדינית. ארץ ישראל היא "בטבור הארץ", היא מקום המפגש של אירופה, אסיה ואפריקה; וכל המלחמות הגדולות שזעזעו את העולם פגעו בה פגיעות קשות. ודוקא משום כך היא נבחרה. אילו זכו ישראל, היו בונים חיי קודש בארץ הזאת; כובש לא היה מעז לקרב לגבולם; שלוש פעמים בשנה היו גבולות הארץ מופקרים לכל אויב – אך איש לא היה חומד את ארצם; כל מלכויות העולם היו נלחמות זו בזו ועוברות על פני הארץ; אך חרב לא היתה עוברת בארצם. ...

עתידיים ישראל להתיישב בסביבות מקום הקבר של סדום ועמורה; והמאורע הזה הוא אזהרה גדולה להם: השפע והמותרות הם אויבי החירות – אם אין חיסון מפני סכנתם. ישראל לא יזכו בחירות ובעצמאות בשבתם בארץ הזאת, –

ערמומיים, המתעטרים בהילת קודש; את כוחם, מדיניותם והילת הקודש שלראשם היו מכנים בביטוי זה: כנמרד גבור ציד לפני ה'.

5. רשר"ה בראשית ו', י'

שלושה בנים: האנושות החדשה מתייחסת לשלושה אבות. אם נתבונן בשמות אלה, נמצא בהם רמז להבדלי אופי, - והרי מכאן נחמה גדולה: שבטי האדם שונים זה מזה, אך שוני זה היה קיים כבר לפני המבול, - והוא ניצל בעצת ה'. אכן, עתיד הקב"ה להגשים את תכלית האנושות - למרות כל הבדלי הלאומיים, תוך כדי שיתוף פעולה ביניהם. שכן, גם שם וגם חם וגם יפת ניצלו בתיבת נח. נתבונן בשמות אלה: שלושה כיוונים שונים מיוצגים בבניו של "איש צדיק תמים":

שם: השם והמושג של עצם, ... השם מורה על פעולה רוחנית של הכרה, הקורא שם, קובע מושג רוחני. חם: משורש "חמם" ... מכל מקום "חם" מורה על סערת חושים לזהות. יפת: משורש "יפת", קרוב ל"פתה", מושג היסוד: להיות פתוח. ...

עלו בדינו שלושה כיוונים, הממציים את כל חייו הפנימיים של האדם. אם נפשו של אדם בריאה, הרי שלשתם משתעבדים ליסוד נעלה, - כדרך שהיה הדבר בנח. הרוח מתעלה במידת "התהלך את האלהים", החושניות מתעלה במידת "תמים", הרצונות והשאיפות - במידת "צדיק". בהיפרדם, הרי שם הוא ההוגה, חם הוא החושני, ויפת - השואף אל היופי. תפקידו של שם "להתהלך את האלהים", תפקידו של חם להיות "תמים", תפקידו של יפת להיות "צדיק", - להיות מודרך על ידי אידיאל הטוב, ולא על ידי אידיאל היופי. אמת, גם מידת "יפת" מגינה על האדם מפני גסות יתרה של חושיו; "נימוסי" יפת הם סייג לחושניות; אך קנה המידה למעשי האדם יהיה תמיד סובייקטיבי בלבד.

עתידיים אנחנו לראות במישרין את הבדלי האופי של ראשי האומות החדשות; אך הזכרנו אותם כבר כאן כדי להדגיש, - שההבדלים הלאומיים, המתגלים אחר כך, אינם בבחינת ידידה, אלא הובאו כבר לתיבת נח. נמצינו למדים: אם נראה בהיסטוריה עמים שונים, בעלי תכונות שונות זו מזו, - כשרון רוח או עידון נפש בעד חושניות לזהות, - אל נתייאש מתוך כך מעתיד האנושות; נאמין באמונת אומן, - שכל הגזעים השונים של מין האדם נבראו למען אידיאל אנושי אחד ומבשילים לקראת תכלית אחת: "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים" (ישעיה יא, ט).

6. רשר"ה בראשית ט', כ"ז

הרי לפנינו שלושה נציגי אומות; הם מייצגים שלוש מידות עיקריות של יחידים ושל אומות. שם מייצג את הרוח; הוא

קורא כל דבר בשמו ועומד על טיבו של מושג. כנגדו חם ("חמם", "המם"): שיא של חושניות לזהות. מהותו של שם היא הרוח, הרואה כל דבר ראייה אובייקטיבית; לשם כך יש צורך במנוחה, שאין בה משום "המום", - קל וחומר שאין בה משום "חמום"; ואילו בחם הרוח היא בשפל המדרגה. יפת עומד בתווך. הוא מייצג את נקודת המפגש של הרוח עם החושניות: הרי זו הנפש והרגשת הלב. שלושת הכוחות האלה שולטים בלב האדם; ושלושת הכוחות האלה גם מציינים את אפיין של אומות. אמת, אין בעולם אומה חד - צדדית, שיש לה רק רוח, רק נפש וכו'. אולם, מבחינה זו דומות אומות ליחידים: כל שלוש המידות האלה מצויות בכל יחיד; ואף על פי כן - רק אחת מהן שליטה ועיקרית, והיא המציינת את אפיו. וכן הדבר גם באומות. והנה, נח אמר את דבריו בראשית תולדות העמים; ואילו אנחנו יכולים לסקור את העבר, בן ארבעת אלפי השנה; לנו יקל לראות את הכוחות האלה ולסקור את השפעתם בתולדות האומות.

רבה המהומה בעולם ממעשי ידיו של חם; הרי זו אותה חושניות, הרוחנות את ערכי הרוח והנפש למרכבת שם תהילתה, המקיימת את תחום הרוח רק כפרוזודור לתאות החושים. הרי אלו אומות היוצאות לכבוש, להאביד ולהרוס, לאכול ולשתות. אומות הולכות ובאות, וכל עצמן אלימות גסה, חושניות, בהמיות.

אך באות גם אומות אחרות, המקדישות את כוחותיהן ליופי, המטפחות אמנות ונוי אסתטי. הן מכירות אידיאל נעלה, שאליו יתעלה האדם. הן מורות לאדם להיות חס על היפה, לפרוש מעטה נועם על החושניות הגסה, לעסוק גם בעבודת הרוח על יסוד הנועם והנוי; בשירה, במוסיקה, באמנות יוצרת. אומה המטפחת ערכים אלה, - הלוקחים את הלב ומדברים על הנפש, - מגשימה את אפיו של יפת.

אולם, חינוך האדם על ידי חוש היופי איננו תכלית עליונה. התרבות פוסחת על שתי הסעיפים, - אם קנה המידה למעשי האדם הוא סיפוק נפשו שלו, אם אין אידיאל מחוץ לאדם, המזהיר באור עצמו. רק הכרת האמת והטוב המוחלט תביא את האדם למרום ייעודו. אומה המטפחת את ערכי הרוח וכך תורמת את תרומתה להכרת האמת, מגשימה את אפיו של שם ומקדמת את ישע האדם.

אם נתבונן עתה במציאות ההיסטורית, נוכל לומר: שיא הפריחה של יפת הוא יון; שיא הפריחה של שם הוא עבר, העם העברי, עם ישראל, - הקורא בשם ה' בין אומות העולם. עד היום הזה - רק מיפת ומשם, מיון ומישראל יצאה תרבות והוראה לעולם. כל אוצרות הרוח של האנושות - מקורם בשם ויפת; וגם היום, כל התפתחות נוספת של תרבות וחינוך היא המשך לתרומתם; וגם תרומתה הרוחנית של רומא באה מידי

היונים. יפת הביא עידון אסתטי; שם האיר את הרוח וזיכך את המוסר. תרבות יון ותורת ישראל היו גורמים אדירים ופעילים - במלאכת חינוך האדם; לעומתם היה כל שאר העולם כחומר גלמי סביל. - ביארנו בהרחבה את הפסוקים האלה במאמרנו: "היליניזם ויהדות" (ישורון, כרך ג' עמ' 109 וכו'), והקורא יעיין שם. - ובכן נח חוזה שלושה דברים:

הוא ראה: "ארור כנעון" כנגסת ובחושניות לזהות לא יציץ ולא יפרח האדם; אומות השטופות בתאוה, והיצר שולט בהן, מקפחות חרות ועצמאות, וסופן להיות עבדים. אכן, הנה ימים באים, וכל הכרת חרות האדם תשתכח מן הלב; כנען יהיה עבד עבדים, אולם גם השאר יהיו עבדים. רק עמים, המשוועבדים בעצמם, יצאו לשעבד אחרים. הרוצה לכבוש את העולם ולהכריע עמים תחתיו, חייב לשעבד את עמו תחילה; על עמו להיות כלי שרת עוור לשרירות תאות שלטונו. מזרע חם יצאו עריצים, "ציידי אדם", שליטים בשרירות לב. תאוה מביאה לידי עבדות, ולא לידי חרות. החרות מצויה רק במקום, בו חוק המוסר נעלה על הכל, נגיד ומצוה לכל. רק אם חוק המוסר חרות על הלב, יזכה האדם בחרות. תאוה היא מדרגה לעבדות; חם מוליד עבדים; ואילו בכנען הגיעה התאוה לשיאה, - והוא מוליד עבדי עבדים.

אולם, מבטו מתרומם, והוא רואה לעומת זה: "ברוך ה' אלהי שם". אומה אחרת תביא גאולה לאדם. גם לחם יש אלים; אך אלו הם אלהי האלימות הגסה; הם כוחות המבטאים את "אלהותם" - בהכנעת האדם ובשכירת כוחו. לב האדם רק ירעד בפניהם. עריצים יבנו להם מזבחות, למען ייכנעו העמים לשלטונם; מזיו האלים יאצלו על עצמם - כדי לזכות בכבוד אלהים. אז יבוא שם "בשם השם", והוא קורא לבריות בשם אלהיו. והאלים המשעבדים את האדם יהיו כלא היו. אלהי שם משחרר את האדם; הוא מעניק לכל אדם כבוד שוה ומנשאו מעל לכוחות הטבע; נשמת רוח ה' חיה בכל אדם, והכבוד האנושי לא יאבד לעולם. ה' קרוב לכל אדם ברחמיו וברוב חסדיו; הוא קורא כל אדם לעבודתו, משחרר ומרומם בעבודתו ומשביע בעבודתו שובע שמחות, - ואלהי שם הוא ברוך, ותורתו היא ברוכה. מלחמתה איננה בחי ובכח ולא בפיתוי תאות החושים. והיא תלך ותתפשט, תוסיף אומץ וגבורה, וסוף הנצחון הוא לה. ונח מבקש - (אין הוא אומר "זיהיה" אף לא "זיהיה", אלא "זיהיה": הלשון הרגילה של בקשה) - שכנען יהיה עבד לשם. תהיה זו הצלה לכנען, שהשיטה המנוגדת לו תגיע לשלטון. הנה, גזירה היא על כנען, שיהיה לעבד; אך יהיה נא עבד לשם; רק כך עתיד גם כנען, - השיא של חושניות מושחתת, - לעבוד את ה' בתיווכו של שם. בכניעתו של כנען לשם יזכה לקיים את ייעודו האלהי.